

Balogh Csilla

Avar kori juhbőrös temetkezés Szabadszállás, B. gyakorlótéren

2002. november 21-én a Magyar Honvédség Alföldi Kiképző Központjából bejelentés érkezett a kecskeméti Katona József Múzeumba, hogy Szabadszállás határában lövészárkok ásása közben a gyakorlatozó katonák emberi csontokat találtak (1. sír), melynek nagy részét megbolygatták. Ugyanakkor értesítették a kunszentmiklósi rendőrkapitányságot is, amelynek helyszínre érkező munkatársa kibontotta a sír többi részét, valamint a csontok mellett agyagedényt.

A kecskeméti múzeum részéről másnap Székely György végzett helyszíni szemlét, melynek során a sír helyéről és annak adatairól feljegyzést készített. Megállapította, hogy a sír avar kori, és a területen valószínűleg az avar temető mellett egy nagyobb kiterjedésű szarmata telep is található.

A gyakorlótéren a következő év tavaszán folytatták az árokásást, melynek során újabb embercsontokat találtak. Szerencsére ekkor már nem ástak a csontok után. Mivel a kijelölt lövészárkokra a kiképzéshez szükség volt, ezért a már részben megbolygatott és az árokban jelentkező újabb objektumok feltárása indokoltá vált, amit 2003. március 23–28. között végeztem el.

A lelőhely Szabadszállás községtől északra, a MH Alföldi Kiképző Központjának épületegyüttesétől kb. 300 méterre, a Kunszentmiklós felé vezető műút nyugati oldalán, az úttól mintegy 100 méterre található (1. kép 3.). Itt egy, a környezetből alig kiemelkedő, széles homokhát húzódik ÉNy–DK irányban, amely egy egykori vízfolyás keleti magaspártja. Ennek gerincén jelölték ki nagyjából DNy–ÉK irányban a lövészárkot kb. 80 m hosszúságban és 1,5 m szélességben, 10 m-ként megtörve cikk-cakk alakban. A kijelölt árok északi falára merőlegesen 4 méterenként 2,5 m hosszú és 1 m széles mellékágakat ástak (1. kép 1.).

A leletmentés során csak a lövészárkokban és a falában jelentkező régészeti jelenségek feltárására volt lehetőségem. Három szarmata méhkas alakú gödör (A–C. objektum) és 2 avar kori sír (2–3. sír) került elő.¹

Csilla Balogh

Avar Period burial with sheepskin at Szabadszállás, Drill-ground B

The Alföld Training Centre of the Hungarian Army reported to the Katona József Museum in Kecskemét in November 21, 2002 that soldiers found human bones during the digging of a trench in the fields of Szabadszállás (grave no. 1), which they strongly disturbed. At the same time, they reported the bones to the police station in Kunszentmiklós. The police officer who surveyed the site unearthed the rest of the bones and uncovered a clay vessel beside the bones.

György Székely surveyed the site next day on behalf of the Kecskemét museum. He made notes of the location and the data of the grave and determined that the grave came from the Avar period and most probably a large Sarmatian settlement could be found beside the Avar cemetery.

In the spring, trench digging was continued in the drill-ground, and some more bones were uncovered. Luckily nobody dug after the bones this time. As the trenches were needed for training purposes, the features disturbed in the trench and the ones that could appear in it had to be unearthed, which I carried out between 23 and 28 March, 2003.

The site can be found north of Szabadszállás village, about 300 m from the building complex of the Alföld Training Centre of the of the MH, about 100 m west of the road to Kunszentmiklós (Fig. 1. 3). A wide sand knoll, rising only slightly above its environment extends in a NW-SE direction, which was the eastern high bank of a former watercourse. The trench was started in an approximately SW-NE direction along its ridge in a length of about 80 m and in a width of 1.5 m running in a zigzag line, the direction of which broke at every 10 m. Branches were dug perpendicular at the northern wall of the trench at every 4 m, which were 2.5 m long and 1 m wide (Fig. 1. 1).

The rescue excavation extended only to those archaeological features that appeared in the trench and its walls. Three beehive-shaped pits from the Sarmatian period (features A-C) and 2 graves from the Avar period (graves nos. 2–3) were unearthed.¹

¹ A feltárásban a kiképzőközpont katonái voltak segítségemre. Köszönettel tartozom Papp Miklós ezredes parancsnoknak, hogy segítséget nyújtott munkámhoz. A feltárt leletanyag és a dokumentáció a kecskeméti Katona József Múzeumban, a dokumentáció a KJM RégAd. 2004.1182.; a fotók 125206–125227; a leletanyag Gyn. 1/2003.1–20. leltári számon található. Az embertani anyag a SZE Embertani Tanszékére került. A leleteket Borbíró Márta restaurátor konzerválta, a cikkben szereplő rajzokat Czabarka Zsuzsa és Koncz Margit grafikusok készítették. Munkájukat köszönöm. Az antropológiai meghatározásokat Marcsik Antóniának (SZTE), az állatcsontok meghatározását Vörös Istvánnak (MNM) köszönöm. A dolgozat az OTKA To43469 pályázat támogatásával készült.

¹ The soldiers of the Training Centre helped in the excavation. I owe thanks to Miklós Papp colonel commandant for helping my job. The unearthed finds and the documentation were catalogued in the Katona József Museum, the documentation can be found in the KJM ArchArch 2004.1182, the photos can be found at inv. no. 125206–125227; the finds at inv. no. Gyn. 1/2003.1–20. The anthropological material was handed over to the Anthropological Department of the SZE. Márta Biró restorer conserved the finds and Zsuzsa Czabarka and Margit Koncz graphic artists made the drawings for the article. I am grateful for their contribution. I thank Antónia Marcsik (SZTE) for the anthropological determination and István Vörös (MNM) for the determination of the animal bones. The study was prepared by the support of the OTKA To43469 competition grant.

Az avar kori sírok leírása

1. sír: T.: ÉNy-DK. H.: -, sz.: -, m.: 120 cm.² A lövészárók ásásakor feldúlták. A sírgödör téglalap alakú akna volt, amelyben a csontváz hanyatt, nyújtott helyzetben feküdt.

Mellékletek: 1. A jobb térd külső oldalánál egy edény került elő. Sárgásbarna színű, helyenként fekete koromfoltos, edénytörmelékkel és szerves anyaggal soványított agyagból, kézzel formált *fazék* (2. kép 1.). Teste aszimmetrikus, tojásdad alakú. Nyaka rövid, függőleges, alig kihajló pereme ék alakú bevagdolásokkal tagolt. Ragasztott, kiegészített. Ma.: 10,2 cm, pá.: 9,6 cm, fá.: 5,6 cm.

2. sír (2. kép 2.): T.: ÉNy-DK (300–120°). Mérethő h.: 110 cm, sz.: 41 cm, m.: 13–17 cm. A sír északnyugati részét az árokásás során megsemmisítették, a medence tájkát és a sír láb felőli végét állatjárás bolygatta meg. A lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír alja a fej felé kissé lejtett. A folt jelentkezési szintjében, a csontváz felett kb. 5–7 cm magasságban juhcsontok kerültek elő: a jobb bordák felett, a sír északnyugati részénél a koporsó szélének vonalában, valamint a sír délkeleti sarkában juh lábcsontok voltak. A sírban infans II. korú lánygyermek feküdt hanyatt, nyújtott helyzetben, koporsóban. Koponyája töredékesen a lövészárokból került elő. A jobb medencelapát kimozdult eredeti helyéről. A csigolyák, a bal medencelapát, a bal lábszárcsontok és az ujjcsontok nem kerültek elő.

Mellékletek: 1–3. A nyakcsigolyáknál, a szegycsont közelében 3 db többtagú *opakgyöngy* (2. kép 3–4.) került elő, melyek kék-sárga-kék sorrendben voltak felfűzve. Az egyik kék színű gyöngy a felszedéskor elporladt, a másiknak is csak kis töredékét tudtuk megmenteni. Az ép darab h.: 1,2 cm, á.: 0,7 cm, lyuk á.: 0,2 cm. 4. A bal könyök és a bordák között szürkésbarna színű, homokkal soványított anyagú, bikónikus *orsógomb* (2. kép 5.) került elő. Ma.: 1,3 cm, á.: 2,6 cm. 5–6. A jobb könyök és a bordák között, valamint a jobb térd külső oldalánál 1–1 *tyúktojás* volt töredékes állapotban. 7. A combcsontok felső részénél keresztben *juh keresztcsont* és *ágyékszigolyák* feküdtek. 8. Közelükben *szárnyas csontja* került elő.

3. sír (2. kép 6.): T.: ÉNy-DK (330–150°). H.: 213 cm, sz.: 71–68 cm, m.: 38 cm. Bolygatatlan. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú volt, alja egyenes, a koponya felé enyhén lejtett. A sírfolt jelentkezési szintjétől 5–7 cm mélységben, a csontváz felett 12–14 cm magasságban juhcsontok kerültek elő: a koponya felett

Description of the graves from the Avar period

Grave no. 1: O: NW-SE. L: -; w: -; d: 120 cm.² It was disturbed at the digging of the trench. The grave shaft was oblong-shaped, in which the skeleton lay extended on the back.

Grave furniture: 1. A vessel was found outside the right knee. The hand-thrown *pot* was yellowish brown with black sooty spots, the clay was tempered with ceramic fragments and organic matter (Fig. 2. 1). The body is asymmetrical ovoid. The neck is short and vertical, the slightly outverted rim is segmented by wedge-shaped grooves. It is glued and completed. H: 10.2 cm, rd: 9.6 cm, bd: 5.6 cm.

Grave no. 2 (Fig. 2. 2): O: NW-SE (300–120°). Measurable l: 110 cm, w: 41 cm, d: 13–17 cm. The north-western part of the grave was destroyed by the trench, while a burrowing animal disturbed the pelvic region and the foot part of the grave. The bottom of the oblong-shaped grave shaft with rounded corners somewhat slanted toward the skull. Sheep bones were found in the level of the appearance of the discolouration, about 5–7 cm above the skeleton. The bones of the foot of a sheep were found above the ribs, along the edge of the coffin at the north-western part of the grave and in the south-eastern corner of the grave. In the grave a girl of infans II age lay extended on the back in a coffin. The fragments of the skull were found in the trench. The right pelvis was displaced. The vertebrae, the left pelvis, the left leg and the finger bones were not found.

Grave furniture: 1–3. Three composite *opaque beads* were found at the cervical vertebrae near the breastbone (Fig. 2. 3–4), which were stringed in a blue-yellow-blue order. One of the blue beads crumbled during lifting, and we could rescue only a small fragment of the other one. The intact item: l: 1.2 cm, d: 0.7 cm, perforation d: 0.2 cm. 4. A greyish brown biconical *spindle whorl* was found between the left elbow and the ribs. It was tempered with sand (Fig. 2. 5). H: 1.3 cm, d: 2.6 cm. 5–6. Each a fragmentary *hen's egg* was found between the right elbow and the ribs and outside the right knee. 7. The *sacral bone* and the *lumbar vertebrae* of a sheep lay across the upper part of the thighbone. 8. A *bone of a fowl* was found near them.

Grave no. 3 (Fig. 2. 6): O: NW-SE (330–150°). L: 213 cm, w: 71–68 cm, d: 38 cm. Undisturbed. The grave was oblong-shaped with rounded corners, the bottom

2 Az 1. sír mélységadata a felszíntől, a 2.–3. síré a foltok jelentkezési szintjétől van mérve. A lövészárók falában tett megfigyelés szerint a területen a humusz vastagsága 30–50 cm között változott, alatta egy 15–25 cm vastagságú, barnásárga színű, humuszos homokréteg húzódik. A sírok és a telepobjektumok az ez alatt jelentkező, 60–70 cm vastag, sárga homokrétegből indultak. A sírok a felszíntől átlagosan 60 cm mélyen jelentkeztek, betöltésük szinte csak a csontok szintjében vált el a homokrétegtől. A sírleírásokban szereplő rövidítések: T. = tájolás, h. = hosszúság, sz. = szélesség, m. = mélység, ma. = magasság, á. = átmérő, pá. = peremátmérő, fá. = fenékátmérő.

2 The depth of grave no. 1 was measured from the surface, that of graves nos. 2–3 from the appearance of the discolourations. As it could be observed in the wall of the trench, the humus was 30–50 cm thick, which was underlain by a 15–25 cm thick, brownish yellow humic sand layer. The graves and the settlement features started from the 60–70 cm thick yellow sand layer under it. The grave appeared at a depth of 60 cm in average from the surface. Their filling could be differentiated from the sand only in the level of the bones. Abbreviations in the descriptions of the graves: O: orientation, l: length, w: width, h: height, rd: rim diameter, bd: bottom diameter.

juhkoponya és állkapocs, a bordákon, valamint a bal boka felett juh lábcsontok voltak. Az akna középtengelyétől kissé nyugatabbra csúszva, koporsóban, 15–20 cm-rel magasabban a sír fenekétől adultus korú férfi jó megtartású csontváza feküdt hanyatt, nyújtott helyzetben. Koponyája jobbra billent, a jobb karja szorosan a medence mellett feküdt, a bal kissé a medencelapátra volt hajlítva. A csontváz alatt és felett kb. 10–12 cm vastagságban nagyobb szerves anyag tartalmú, kevert talajréteg volt megfigyelhető, közvetlenül a csontok mellett és a lábszárak alatt homogén, zsíros tapintású, összefüggő rétegben sötétbarna szerves anyag jelentkezett. Ez alatt a sír aljáig kevert, laza, sárgásbarna homokréteg volt.

Mellékletek: 1. A medencében ovális *vascsat* (2. kép 7.) került elő, mely négyzet átmetszetű, tuskéje a karikára hajlik. A csatkarikához szerves anyag korrodálódott. H.: 3,6 cm, sz.: 2,3 cm. 2. A koponyától 10 cm-re északra, vele egy magasságban, a koporsón belül edény állt, kissé a koponya felé dőlve. A szürkésbarna *fazék* (2. kép 8.) edénytörmelékekkel és szerves anyaggal soványított agyagból kézzel formált. Teste kissé aszimmetrikusan tojásdad alakú, nyaka rövid és függőleges, pereme lekerekített. Az edény teste seprűszerű eszközzel durvított. Kiegészített. Ma.: 12 cm, pá.: 9,9 cm, fá.: 6,6 cm. 3. A bal halántéknál és közvetlenül a jobb térd külső oldala mellett, a koporsón belül *szárnyas(tyúk)-csontok* voltak. 4–6. A sír betöltéséből *juh keresztcsont* és *csigolyák*, *marhacsigolya*, *borjú keresztcsontja* és *ágyékcsigolyái*, valamint *szarvasmarhafog* is előkerült.

A feltárt sírok arra engednek következtetni, hogy a szabadszállási laktanya mellett egy nagyobb kiterjedésű avar kori temető helyezkedik el. Sajnálatos módon a sírok leletei pontosabb keltezését nem tesznek lehetővé, bár a többtagú gyöngyök arra utalnak, hogy a megmentett sírok az avar kor második feléből származnak.

A 3. sírban sajátos temetkezési rítust figyelhettem meg: a sírból előkerült állatcsontok egy része a csontváz fölött 12–14 cm-rel került elő (3. kép 3–4.), s ezek elhelyezkedése alapján arra lehet következtetni, hogy a koporsóra juhborrt terítettek, melyben a koponyát és a lábcsontokat a nyúzaskor benne hagyták.

A nyúzott juhborrok előfordulását már korábban megfigyelte H. Tóth Elvira a közeli kunadacsi temetőben késő avar sírokban, ahol többnyire a juhkoponya és az állkapocs alól kerültek elő a lábvégcsonatok is.³ Elhelyezkedésük alapján valószínűnek látszik, hogy a nyúzott állatbőröket összehajtogatva tették a halottak mellé. Hasonló jelenséget figyelt meg Horváth Attila és H. Tóth Elvira a Szabadszállás község belterületének DNy-i szélén, a Batthyány utcában feltárt 7–8. századra keltezhető avar temetőrészlet számos sírjában.⁴ Itt azonban már

was flat and slightly slanted toward the skull. Sheep bones were found 12–14 cm above the skeleton 5–7 cm under the level of the appearance of the discolouration of the grave. The skull and the jaw of a sheep lay above the skull, while the bones of the legs of the sheep were found on the ribs and above the left ankle. The well-preserved skeleton of an adult male lay in a coffin somewhat shifted to the west of the medial axis of the grave 15–20 cm above the bottom of the grave. The body lay extended on the back. The skull tilted to the right, the right arm was extended next to the pelvis, the left arm was slightly bent on the pelvis. An approximately 10–12 cm thick mixed soil of humic content was observed under and above the skeleton, while next to the bones and under the legs a coherent layer of uniform dark brown humic matter appeared, which felt greasy to the touch. From this layer until the bottom of the grave, a mixed, loose yellowish brown sand was found.

Grave furniture: 1. An oval *iron buckle* (Fig. 2. 7) was found in the pelvis. The tongue was bent on the ring, which was square-shaped in cross-section. Organic material rusted to the ring of the buckle. L: 3.6 cm, w: 2.3 cm. 2. A vessel stood in the coffin 10 cm to the north of the skull in the same height. It slightly tilted toward the skull. The greyish brown pot (Fig. 2. 8) was hand-thrown, the clay was tempered with ceramic fragments and organic matter. The body is oval, somewhat asymmetrical. The neck is short and vertical, the rim is rounded. The surface of the vessel was coarsened with a broom-like tool. Completed. H: 12 cm, rd: 9.9 cm, bd: 6.6 cm. 3. The *bones of a fowl (hen)* were found inside the coffin at the left temple and outside the right knee. 4–6: The filling of the grave also contained the *sacral bone and vertebrae of a sheep*, a *cattle vertebra*, the *sacral bone and sacral vertebrae* of a calf and a *tooth of a cattle*.

The unearched graves suggest that a larger cemetery existed in the Avar period beside the military barracks at Szabadszállás. Regrettably, the finds of the graves are not sufficient for a more exact dating, although the composite beads imply that the rescued graves came from the second half of the Avar period.

I could observe a specific burial rite in grave no. 3. Some of the animal bones recovered from the grave were found 12–14 cm above the skeleton (Fig 3. 3–4). Their position suggests that a sheepskin was spread over the coffin, and the skull and the bones of the feet were left in the skin.

Elvira H. Tóth observed the occurrence of sheepskins in the late Avar graves of the nearby Kunadacs cemetery, where the bones of the feet were usually also found under the skull and the jaw of the sheep.³ The position of the bones suggests that the skins were folded before placing them beside the dead. Attila Hor-

3 H. Tóth 1981, 178.

4 H. Tóth 1981, 178–179.

3 H. Tóth 1981, 178

az állatcsontok többnyire nem egy csomóban feküdtek, hanem a gyakrolótéri 3. sírhoz hasonló elrendezésben: a juhkoponyák általában a törzs vagy az emberi koponya közeléből kerültek elő, esetleg a csontváz alatti szintből, a juh állkapcsok a közelükben voltak, a lábcsonatok viszont a vállak vagy a karok mentén, illetve a comb vagy az emberi lábszárcsont táján, felette, vagy alatta helyezkedtek el. H. Tóth szerint a legtöbb esetben – az általa feltárt 58 sír egyikében sem figyelt meg koporsós temetkezést – a kiterített juhbőr az eltemetett letakarása céljából került a sírba, és elsősorban a koponyát és a felsőtestet védte vele a földtől.⁵

Az általam feltárt 3. sírban egyértelműen követhető volt a váz mellett az egykori koporsó barnás elszíneződése, amire ráterítették a nyúzott juhbőrt. Mindebből arra lehet következtetni, hogy a mi esetünkben a halott védelméről itt már nem kellett gondoskodni, hanem a kiterített juhbőrnek más jelentése lehetett. Nyilván ezek az állatcsontok nem voltak ételmellékletek, mert amit útravalónak szántak, azt a koporsóba helyezték a halott mellé: erre utal a koponyához állított durva, kézzel formált fazék, a jobb térd mellett előkerült szárnyascsonatok, valamint a lábszárak között talált juhkeresztcsont és farkcsigolyák.

Megtámogatja megállapításomat, hogy teljesen hasonló megfigyelést tett az ásatója a Visegrád, Széchenyi u. 19. lelőhelyen feltárt két késő avar sírban: Szőke Mátyás rövid jelentésében szintén a koporsóra terített juhbőrt említi a koponyával és a lábcsonatokkal együtt, míg a koporsón belül egy másik juhkoponya volt, ami viszont már ételmellékletként értelmezhető.⁶

Szőke Béla vitatta a késő avar sírokban előforduló marha- és juhbőrök kultikus, sámánisztikus jelentését, és azokat jelképes ételáldozatként értelmezte a kisalföldi késő avar temetőkből felgyűjtött példái alapján.⁷ Később Tomka Péter a Gyórszentiván, söprűshegyi kora Árpád-kori temető 22. sírjának nyúzott marhabőrös temetkezése kapcsán ismét vizsgálat alá vette a problémát. Szőke Bélával ellentétben – meggyőző érveléssel – a sírokba tett nyúzott marha- és juhbőröket halotti áldozatként értelmezte.⁸ Több példát is hozott Keletről, ami alátámasztja, hogy a rituálisan eltemetett szarvasmarha vagy juh többet jelentett egyszerű húsételnél.

A 2. sír esetében bolygatottsága miatt a temetési rítust nem lehet egyértelműen megállapítani. Csak valószínűsíthető lehet, hogy a 3. sírhoz hasonlóan itt is a koporsóra terített juhbőrös temetkezésről lehet szó, ahol talán a halott életkora miatt juh helyett bárányt áldoztak fel, s annak bőrét terítették a koporsóra.

A Szabadszállás-B. gyakrolótér avar sírjaiban megfigyelt nyúzott juhbőrös temetkezés további vizsgálatához

váth and Elvira H. Tóth observed a similar phenomenon in many graves of the Avar cemetery fragment dated from the 7th–8th centuries unearthed in Batthyány Street in the SW part of the inner territory of Szabadszállás.⁴ Here, however, the animal bones did not lie in a heap, they were arranged in a similar pattern as the ones uncovered in grave no. 3 of the drill-ground. The sheep skull was usually found near the human trunk or the skull, perhaps from a level deeper than the skeleton. The sheep jaw was near it, while the bones of the feet were discovered along the shoulders or the arms, or in the region of the human thighs or legs, either above or under them. According to H. Tóth, who did not observe the existence of a coffin in any of the 58 graves she uncovered, the spread sheepskin was put into the grave to cover the dead, and first of all the skull and the upper body were protected from the earth.⁵

In the case of our excavation, the brownish discoloration of the coffin on which the skin was spread was clearly visible along the skeleton in grave 3. This suggests that here there was no need to protect the dead, the spread sheepskin must have had a different purpose. These bones were certainly not the remains of a food offering, since the offering intended for the journey was put into the jug placed beside the dead in the coffin. The coarse, hand-thrown pot put beside the skull, the bones of fowls beside the right knee and the sacral bone and the tail vertebrae of the sheep found between the legs evidence this.

The fact that the archaeologist made the same observations in the two late Avar graves unearthed at site 19. Széchenyi Street in Visegrád corroborates my conclusion. In his short report Mátyás Szőke mentioned a sheepskin with the skull and the bones of the feet in it, which was spread over the coffin. He also found another sheep skull within the coffin, which could already be interpreted as a food offering.⁶

Béla Szőke doubted that the cattle and sheepskins occurring in the graves had a cultic, shamanistic meaning and interpreted them as symbolic food offerings after the examples he had collected from late Avar cemeteries.⁷ Péter Tomka examined the problem again on the occasion of a burial with cattle skin in grave no. 22 of a cemetery from the early Árpadian Period in Gyórszentiván, Söprűshegy. He convincingly argued against Béla Szőke that the cattle and sheepskins put into the graves were the elements of the funeral offering.⁸ He cited several examples from the East to support that a ritually buried cattle or sheep meant more than simply meat.

5 H. TÓTH 1981, 179.

6 SZŐKE 1970, 58–59.

7 SZŐKE 1979, 96–103.

8 T. SZŐNYI-TOMKA 1985, 112–114.

4 H. TÓTH 1981, 178–179

5 H. TÓTH 1981, 179

6 SZŐKE 1970, 58–59

7 SZŐKE 1979, 96–103

8 T. SZŐNYI-TOMKA 1985, 112–114

és értelmezéséhez újabb, hasonló megfigyeléseket eredményező feltárások vihetnek közelebb. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy a nyúzott juhbőrös temetkezések a nyúzott marhabőrösökkel együtt – hiszen azokkal egy gondolati háttérből származnak – közép-késő avar környezetből, ha nem is túl nagy számban, de ismertek a Dunántúlról és az Alföldről egyaránt.⁹

Avar kori lelőhelyek és leletek Szabadszálláson

1. Szabadszállás, Batthyány u. (H. TÓTH 1990, 163; H. TÓTH 2002a, 335): 7–8. századi temető.
2. Szabadszállás, B. gyakorlótér: késő avar kori temető.
3. Szabadszállás, Kovács J. u. (H. TÓTH 1990, 164; H. TÓTH 2002b, 335): késő avar kori sírlelet.
4. Szabadszállás, szórvány (H. TÓTH 1992, 54, 14. t; H. TÓTH 2002, 334–335): késő avar szíjvégek és edénytöredékek.
5. Szabadszállás, szórvány (BALOGH 2002, 310, 12. kép 2): kora avar jellegű edény.

Grave no. 2 was too disturbed to afford us to unilaterally determine the burial rite. Nevertheless, it seems probable that a sheepskin was spread over the coffin similarly to grave no. 3. Here a lamb was offered instead of a sheep perhaps because of the age of the dead, and the skin of the animal was spread over the coffin.

Further excavations of graves where the same phenomena can be observed can take us closer to the deeper analysis of the burial rite with sheepskins observed in the Avar graves at Szabadszállás, Drill-ground B. It can, however, be established that burials with cattle skins and sheepskins, which root in the same ideological background, are known from Transdanubia and the Great Hungarian Plain alike, even though not in large numbers.⁹

Sites and finds from the Avar Period at Szabadszállás

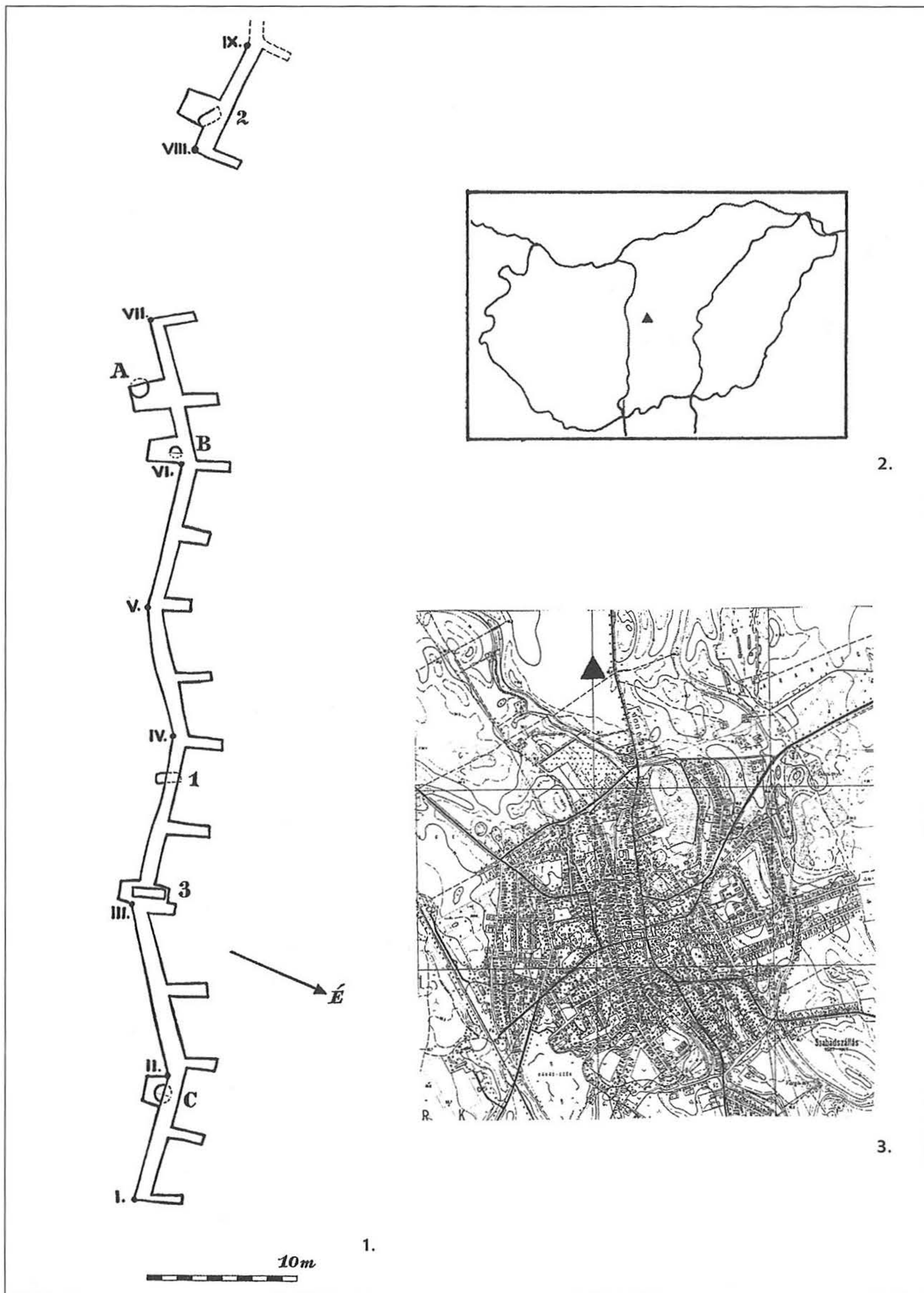
1. Szabadszállás, Batthyány Street (H. TÓTH 1990, 163; H. TÓTH 2002a, 335): cemetery from the 7th –8th centuries
2. Szabadszállás, Drill-ground B: Late Avar cemetery
3. Szabadszállás, Kovács J. Street (H. TÓTH 1990, 164; H. TÓTH 2002b, 335): grave find from the late Avar Period
4. Szabadszállás, stray finds (H. TÓTH 1992, 54, 14. t; H. TÓTH 2002, 334–335) late Avar strap-ends and vessel fragments
5. Szabadszállás, stray find (BALOGH 2002, 310, fig. 12. 2): a vessel of early Avar features.

⁹ T. SZŐNYI–TOMKA 1985, 118, 8. j.

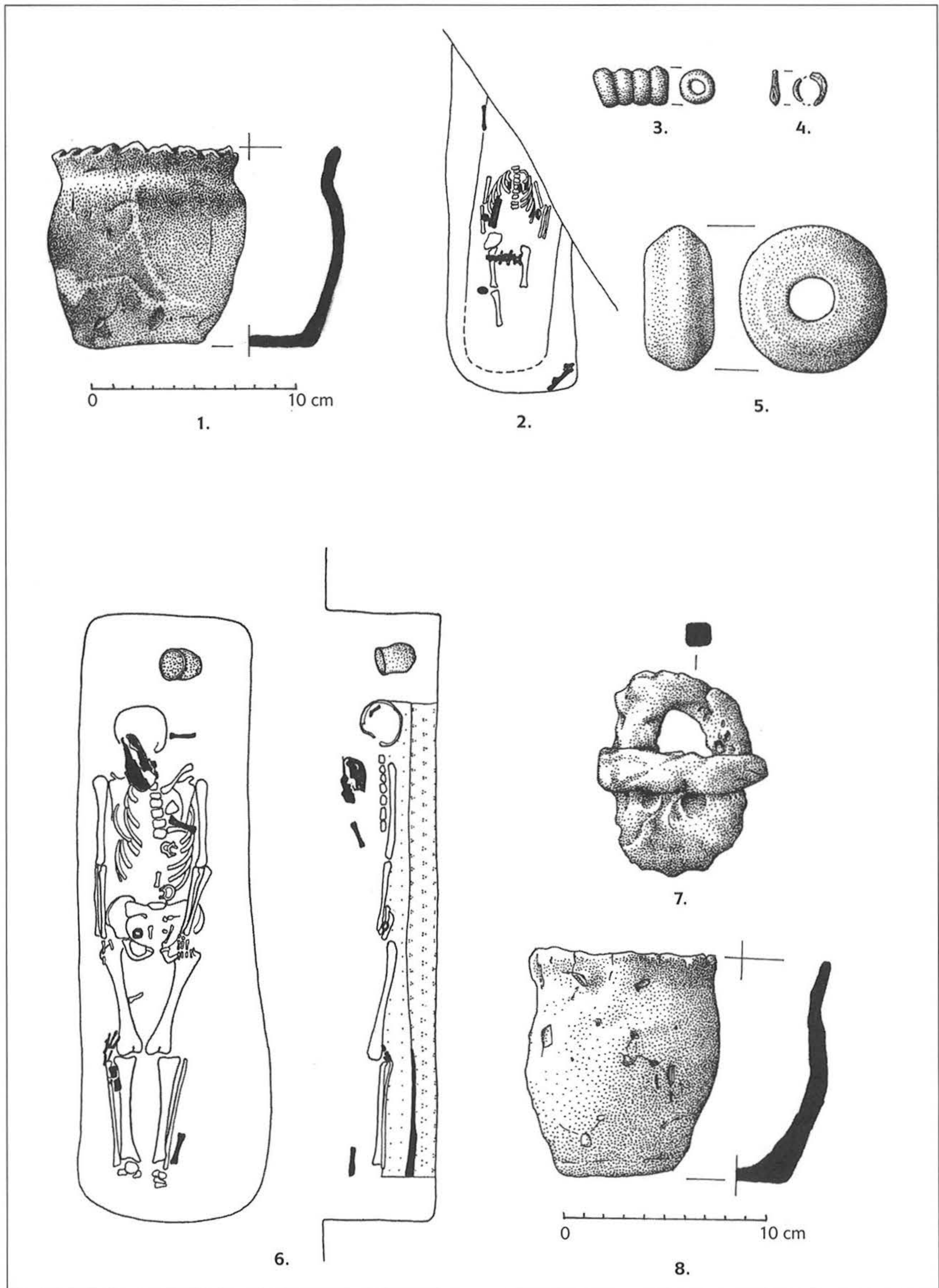
⁹ T. SZŐNYI–TOMKA 1985, 118, note 8.

Irodalom • References

- BALOGH 2002 BALOGH Cs.: Régészeti adatok Bács-Kiskun megye területének kora avar kori történetéhez. Előmunkálatok a Duna-Tisza köze avar kori betelepülésének kérdéseire. – Archäologische Angaben zur Frühawarenzeitlichen Geschichte des Komitates Bács-Kiskun. Vorarbeiten zu den Problemen der Besiedlung des Donau-Theiß-Zwischenstromlandes in der Frühawarenzeit. MFMÉ-StudArch 8 (2002) 291–339.
- SZŐKE 1979 SZŐKE, B. M.: Zur Problematik des Bestattungsritus mit Verstümmelten Rinderschädel des Typs von Sopronkőhida. ActaArchHung 31 (1979) 51–103.
- SZŐKE 1970 SZŐKE M.: Visegrád, Széchenyi u. 19. RégFüz Ser. I. No. 23 (1970) 58–59.
- T. SZŐNYI–TOMKA 1985 T. SZŐNYI E. – TOMKA P.: Gyórszentiván-Söprűshegy: késő római és kora Árpád-kori temető. – Spätrömisches und früharpedenzeitliches Gräberfeld von Gyórszentiván-Söprűshegy. CommArchHung 1985, 97–123.
- H. TÓTH 1981 H. TÓTH E.: Sajátos temetkezési szokások a Duna-Tisza közti avar kori temetőkben. – Pogrebal'nyj obrad avarskih mogil'nikov v mezsdurečè Tissy i Dunaã. ArchÉrt 108 (1981) 157–193.
- H. TÓTH 1990 H. TÓTH E.: Négy évtized régészeti kutatásai Bács-Kiskun megyében (1949–1989). – Archäologische Forschungen von vier Jahrzehnten. Cumania 12 (1990) 81–233.
- H. TÓTH 1992 H. TÓTH E.: Eredmények és problémák Bács-Kiskun megye avar kori kutatásában. – Ergebnisse und Probleme in der Forschung der Awarenzeit in Bács-Kiskun. Cumania 13 (1992) 41–74.
- H. TÓTH 2002 H. TÓTH, E.: Szabadszállás. In: Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Hrg.: Szentpéteri, J. Varia ArchHung XIII/1. Budapest 2002, 334.
- H. TÓTH 2002a H. TÓTH, E.: Szabadszállás-Batthyány u. 8/b–10. In: Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Hrg.: Szentpéteri, J. Varia ArchHung XIII/1. Budapest 2002, 335.
- H. TÓTH 2002b H. TÓTH, E.: Szabadszállás-Kovács J. u. In: Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Hrg.: Szentpéteri, J. Varia ArchHung XIII/1. Budapest 2002, 335.

1. kép: Szabadszállás, B. gyakorlótér 1: a megkutatott terület térképe, 2-3: a lelőhely földrajzi elhelyezkedése
 Fig. 1: Szabadszállás, Drill-ground B 1: map of the investigated territory, 2-3: geographical position of the site

2. kép: Szabadszállás, B. gyakorlótér, az avar sírok és leleteik 1: 1. sír; 2-5: 2. sír, 6-8: 3. sír

Fig. 2: Szabadszállás, Drill-ground B, Avar graves and their finds 1: grave no. 1; 2-5: grave no. 2, 6-8: grave no. 3

3. kép: Szabadszállás, B. gyakorlótér, az avar sírok 1: 2. sír, 2-4: 3. sír

Fig. 3: Szabadszállás, Drill-ground B. Avar graves 1: grave no. 2, 2-4: grave no. 3

Appendix

Vörös István

A Szabadszállás, B. gyakorlótéren feltárt avar kori sírok állatcsontleletei

2. sír: Gyermek, bolygatott temetkezés. A sírban két, eltérő életkorú bárány és egy csirke csontmaradványai voltak. A fiatal juhok mortalitása alapján a gyermek temetési időszaka a kora őszi hónapokra (szeptember-október) eshetett.

1. *Juh I.* – A gyermek combcsontjain keresztül: bárány keresztcsontja (sacrum I–IV, kisméretű, nem csontosodott el).

2. *Juh II.* – A gyermek combcsontjain keresztül: fiatal kos három ágyékcsigolyája (vert. lumb.), keresztcsontja (sacrum I., még nem csontosodott el) és jobb oldali bokacsontjai (astragalus, calcaneus, tub. még nem csontosodott el). A sír délkeleti végében: jobb oldali hátsó lábközépcsontja (dext. metatarsus, a dist. epiph. hiányzik, még nem csontosodott el) és bal oldali sarokcsontja (sin. astragalus). A kosbárány marmagassága kifejlett korában 62 cm magas lett volna.

3. *Tyúk* – A gyermek combcsontjain keresztül: fiatal csirke jobb oldali lábszára (dext. tibiotarsus, prox.-dist végei még nem csontosodtak el).

4. *Tojás* – Az ásatási megfigyelések szerint a jobb oldali könyök belső oldalánál és a jobb oldali térd külső oldalánál tyúktojás héjtöredékei voltak.

3. sír: Férfi, bolygatatlan temetkezés. A sírban egy borjú, egy bárány és egy kifejlett tojó tyúk csontmaradványai voltak, valamint egy fog, amely kifejlett szarvasmarha egyedtől származik. A fiatal bárány mortalitása alapján a férfi temetése téli hónapokban (november-december) történhetett.

1. *Juh* – Az emberi koponya felett 10–12 cm-re, északnyugati tájolásban: szarvatlan juh bárány feje (koponya és állkapocs pár, fogazat: dp2–4, M1. a rágófelület még nem alakult ki). Az emberváz bal oldali bordái felett 10 cm-rel: jobb oldali mellső lábközépcsont (dext. metacarpus, dist. epiph. hiányzik, nem csontosodott el). A férfiváz bal oldali lábszára fölött: jobb oldali hátsó lábközépcsont (dext. metatarsus, dist. epiph. hiányzik, nem csontosodott el).

2. *Szarvasmarha I.* – A sír betöltéséből: borjú keresztcsont négy darabban (sacrum I–IV., nem csontosodott el).

3. *Szarvasmarha II.* – A sír betöltéséből: kifejlett alsó M (molaris) koronatóredék.

4. *Tyúk* – Az emberváz bal halántékánál: jobb oldali combcsont (dext. femur) és bal oldali lábszárcsont (sin. tibiotarsus). A jobb oldali térd külső oldalánál: mellcsont elülső fele (sternum), hosszú-keskeny villacsontja (clavicula), jobb oldali medencecsont (pelvis). A sír betöltéséből: jobb oldali lapocka (dext. scapula), bal oldali

Appendix

István Vörös

Animal bone finds from the Avar graves unearthed at Szabadszállás, Drill-ground B

Grave no. 2: Child, disturbed burial. The grave contained the bone remains of two lambs of diverse ages and a chicken. Judged from the mortality of the young sheep, the child was buried in the early autumn (September–October).

1. *Sheep I* – Across the thighbones of the child: the sacral bone of a lamb (sacrum I–IV, small, not ossified)

2. *Sheep II* – Across the thighbones of the child: three lumbar vertebrae (ver. lumb.), the sacral bone (sacrum I, not yet ossified) and the bones of the right ankle (astragalus, calcaneus, tub., not yet ossified) of a young ram. In the south-eastern end of the grave: right hind metatarsal (dext. metatarsus, the dist. epiph. is missing, not yet ossified) and left heel bone (sin. astragalus). The withers height of the young ram would have been 62 cm at a mature age.

3. *Hen* – Across the thighbones of the child: the right leg of a young chicken (dext. tibiotarsus, the prox.-dist. ends did not yet ossify).

4. *Egg* – According to the excavation observations the fragments of hen's eggs were found inside the right elbow and outside the right knee.

Grave no. 3: Undisturbed burial of a male. The grave contained the bone remains of a calf, a lamb and a mature hen, and a tooth of mature cattle. The mortality of the young lamb suggests that the man was buried in the winter (November–December).

1. *Sheep* – 10–12 cm above the human skull in a north-western orientation: the hornless head of a lamb (skull and pair of jaws, teeth: dp3–4, M1, the occlusion surface did not yet develop). 10 cm above the left ribs of the human skeleton: right fore metacarpal (dext. metacarpus, dist. epiph. is missing, it is not ossified). Above the right leg of the male skeleton: right hind metatarsal (dext. metatarsus, dist-epiph. is missing, not ossified).

2. *Cattle I* – From the filling of the grave: the sacral bone of a calf in four pieces (sacrum I–IV, not ossified)

3. *Cattle II* – From the filling of the grave: fragment of the crown of a developed lower M (molaris)

4. *Hen* – At the left temple of the human skull: right thighbone (dext. femur) and left leg (sin. tibiotarsus). Outside the right knee: the frontal part of the breastbone (sternum), long-narrow clavicle (clavicula) and right pelvis (pelvis). From the filling of the grave: right scapula (dext. scapula), left thighbone (sin. femur), right

combsont (sin. femur), jobb oldali lábszárcsont (dext. tibiotarsus), bal oldali lábközépcsont (sin. tarsometatarsus, tojó).

leg (dext. tibiotarsus) and left metatarsal (sin. Tarsometatarsus, hen).

Csontméretek (mm)

Measurements of the bones (mm)

		Hossz <i>Length</i>	Prox. sz. <i>Prox. w.</i>	Diaph. sz. <i>Diaph. w.</i>	Dist. sz. <i>Dist. w.</i>	Prox. m. <i>Prox. h.</i>	Diaph. m. <i>Diaph. h.</i>
<i>Juh Sheep</i>							
Metacarpus	3.	/85/	20	11,5		13,5	8,5
Metatarsus	2.	/94/	20	10		19	9
	3.	/114/	18	10		17	8,5
<i>Tyúk Hen</i>							
Femur	3.	71,0	15,0	6,0	13,0		
		70,0	15,0	6,0	13,0		
Tibiotarsus	3.	100,0	18,0	5,5	9,0		
		99,0	18,0	5,5	9,0		
Tarsometatarsus	3.	68,0	11,0	5,0	12,0		